

GEÇİKMİŞ KONUŞMA

Aile El Kitabı

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Özel Eğitim Rehberlik ve
Danışma Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Gecikmiş Konuşma

AİLE EL KİTABI

OCAK 2001

Hazırlayanlar

Bergin LEVENT

Nazan KAYA

Hasan KIŞ

Düzenleyenler

İsmail TOKSÖZ (Başkan)

Bergin LEVENT

Nazan KAYA

Asude ZİHNİ

Ayla AŞIK

Hülya KAYAOĞLU

Serdar GÜNDOĞAN

Nilgöl MİTHAT (Resimler)

Grafik Tasarım

Hakkı USLU

Teknik Düzenleme

Zekai DURMAZ

Baskı

AÇEM ve 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası (0312) 213 35 75 - 212 62 18-19

İÇİNDEKİLER

Ön Söz ♥ V

Sunuş ♥ VII

Başlarken ♥ IX

Çocuklarda Dil ve Konuşma Gelişimi ♥ 2

Dil ve Konuşma Gelişim Aşamaları ♥ 2

Gecikmiş Konuşma Nedir? ♥ 6

Gecikmiş Konuşmaya Ne Yol Açar? ♥ 6

Gecikmiş Konuşmanın Belirtileri Neler Olabilir? ♥ 8

Kimden Yardım İstemelisiniz? ♥ 9

Gecikmiş Konuşması Olan Çocuğunuza Yönelik Neler Yapabilirsiniz? ♥ 10

Etkinlik Önerileri ♥ 16

Birlikte Oynayalım ♥ 20

Ek 1: Dil ve Konuşma Gelişimi Aşamaları ♥ 29

Ek 2: Konuşma ve Duyma Kontrol Listesi ♥ 35

Kaynaklar ♥ 38

ÖN SÖZ

Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimi kadar, ailelerin ve eğitimcilerin aydınlatılması ve bu alanda yaşadıkları sorunların giderilmesi de büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda Ülkemizde özel eğitim alanında gerçekleştirilen uygulamaların ve elde edilen sonuçların ışığında ailelere ve eğitimcilere yönelik çalışmalar hız kazanmıştır.

Çocuklarımızın eğitiminde en önemli ve öncelikli konu, onların bireysel öğrenme gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Bunu gerçekleştirmede ve eğitimin niteliğini yükseltmede öğretmenlerimize, anne ve babalara önemli görevler düşmektedir.

Özel eğitim gerektiren çocuklarımızın eğitiminde; erken çocukluk döneminden başlayarak, bireysel farklılıkları ve gelişimsel özellikleri sürekli ve düzenli olarak gözlemlemek ve sistemli değerlendirmeler yapmak çok önemlidir. Bu süreç, onların gelişiminde ortaya çıkan güçlüklerin ve yetersizliklerin zamanında tanınmasını ve eğitime erken başlanarak istedik davranışların gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Anne babalar için hazırlanan "Gecikmiş Konuşma Aile El Kitabı"nın aileleri bu konuda aydınlatmada, bilinçlendirmede, duyarlılıklarını artırmada ve özel eğitim alanında kaynak yetersizliğini gidermede önemli bir işlevi olacağına inanıyorum. Değerli ailelerimizden gelecek öneri ve katkılarla daha da zenginleşeceğini düşündüğüm bu kitabın hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyor, yararlı olmasını diliyorum.

Metin BOSTANCIOĞLU

Millî Eğitim Bakanı

SUNUŞ

Özel eğitimde engel kategorilerine göre en kalabalık grubu, dil ve konuşma güçlüğü olan çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Diğer engel gruplarında ise eşlik eden ek bir engel olarak karşımıza çıkması bu güçlükten etkilenenlerin oranını kuşkusuz daha da fazlalaştırmaktadır.

Günümüzde dil ve konuşma güçlükleri, farklı bir ortam ile düzeltilecek bir güçlük olarak görülmemektedir. Bu çocukların eğitimi normal sınıflarda özel eğitim önlemleri alınarak sürdürülmesi temeline dayanır. Bu bağlamda dil ve konuşma güçlüklerini diğer engel gruplarından ayıran en önemli ve anlamlı fark, sınıf içi düzenlemeler ve götürülecek destek eğitim hizmetleri ile düzelebilme şansına sahip tek engel grubu olmasıdır.

Bu doğrultuda dil ve konuşma güçlüğü olan çocuklara götürülen eğitim hizmetlerinin niteliğini ve niceliğini artırmak amacıyla, özellikle kaynaştırma uygulamalarının yaygınlaştırılması, özel ihtiyaçlara yönelik kurum açılması, eğitim ortamları ve eğitim programlarının geliştirilmesi, personelin yetiştirilmesi, destek eğitim hizmetlerinin sağlanması, öğretmen ile aile eğitimi ve rehberliğinin geliştirilmesi yönündeki çalışmalarımız hızla devam etmektedir.

"Gecikmiş Konuşma Aile El Kitabı"nın hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür eder, benzer çalışmaların devamını dilerim.

Bener CORDAN
Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı

BAŞLARKEN...

Türkiye'de her yıl doğan çocuklardan azımsanmayacak bir kısmı diğerlerinden farklı bakım, ilgi, eğitim ve sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyar. Bunların büyük çoğunluğu engelli çocuklardır. Bu grup içinde en yaygın güçlük grubunu "dil ve konuşma güçlüğü olan çocuklar" oluşturur.

Bakanlığımız dil ve konuşma güçlüğü olan çocuklara yönelik eğitim ve sağaltım hizmetlerini, 1955 yılında rehberlik ve araştırma merkezinin Ankara'da kurulması ile başlatmıştır. Zirâ, Ülkemizde dil ve konuşma güçlükleri alanında eleman yetiştirmeye yönelik bir program bulunmadığından, bu çocuklara yönelik eğitim ve sağaltım hizmetlerinin, rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan rehber öğretmenler (psikolojik danışman) tarafından verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Personel yetiştirilmesi amacıyla ilk olarak 1962 yılında "konuşma ve lisan arızaları kursu" düzenlenmiş, 1987 yılından itibaren de "dil ve konuşma güçlüğü olan çocukların eğitim semineri" her yıl düzenli olarak tekrarlanmıştır. 1997 yılında sınıf öğretmenleri için de "dil ve konuşma güçlüğü olanların eğitimi seminerleri" eğitim-uygulama ağırlıklı, kademeli olarak düzenlenmeye başlanmış, böylece hedef kitle genişletilerek, aile ve öğrencilere doğrudan hizmet verilmesi amaçlanmıştır.

Bakanlığımız "Kültürel Değişim Programı" çerçevesinde iki uzmanını 2000 yılı içerisinde "logopedi" (dil ve konuşma güçlüğü olanların eğitimi) konusunda incelemelerde bulunmak ve eğitim almalarını sağlamak üzere Bulgaristan'a göndermiştir. Ankara Valiliği ile işbirliği yapılarak okul öncesi, sınıf öğretmenleri ile ailelere yönelik seminerler düzenlenmiştir Ankara İlinde pilot olarak başlatılan

bu seminerlerin Türkiye genelinde yaygınlaştırılması plânlanmıştır. Ayrıca okul öncesi dönemde dil ve konuşma güçlüğü olan çocuklar için eğitim modeli geliştirmek amacıyla bir proje üzerinde çalışmalar başlatılmıştır.

Üniversitelerden alınan görüşler, geniş literatür taraması ve Bulgaristan gözlemleri doğrultusunda hazırlanan, öğretmen ve ailelerin hizmetine sunduğumuz bu kitaplar Ülkemizde hissedilen dil ve konuşma güçlüğü olanların eğitimi ile ilgili uzman ve kaynak eksikliğinde aile ve öğretmenlere rehber kitaplar olması nedeniyle önem kazanmaktadır.

Uzun ve yorucu bir çalışmanın ardından oluşturulan bu kitaplarda emeği geçen başta Dil ve Konuşma Güçlüğü Olanların Eğitimi Şube Müdürü Bergin LEVENT ve Nazan KAYA olmak üzere, herkese teşekkür eder, ailelerimiz, öğretmenlerimiz ve çocuklarımız için yararlı olmasını dilerim.

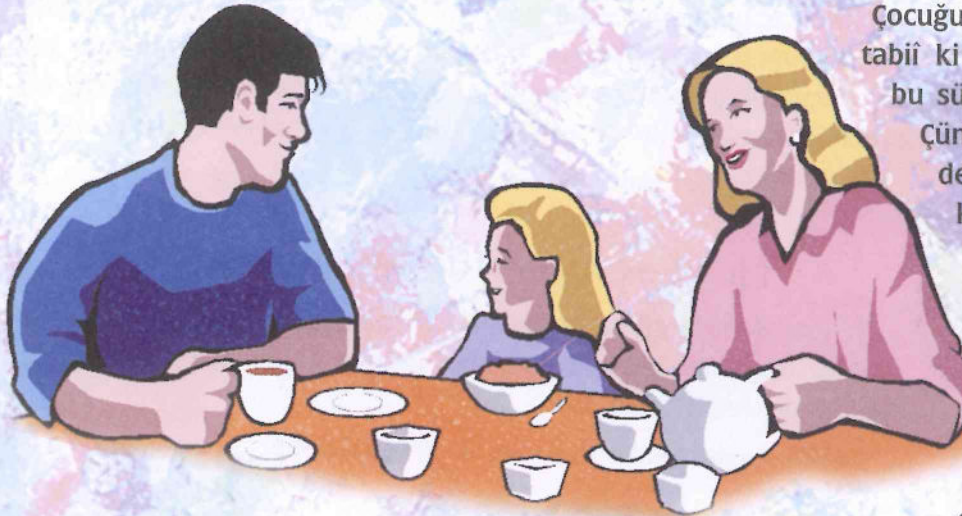
A.Haydar SILDIROĞLU
Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri
Genel Müdür V.

Sevgili Aileler,

Büyük bir olasılıkla kendi kendinize "Neden?.. Neden benim çocuğum?.." diye soruyor ve ona yardım etmek için neler yapabileceğinizi bilmek istiyorsunuz. Kapıldığınız endişeler sizi de korkutabilir. Bunları hissetmeniz gayet doğaldır. Bu durumla karşılaşan birçok anne ve babanın ilk hissettiklerinden farklı değildir.

Çocuğunuz için profesyonel yardım tabii ki gerekmektedir. Ancak siz, bu süreçteki en önemli kişisiniz. Çünkü anne ve baba olarak sadece siz, çocuğunuzun ileride kendine güvenen ve bağımsız bir yetişkin olması için gereken sevgi ve anlayışı ona verebilirsiniz.

Kalbinizi serin tutun.... yalnız değilsiniz.

ÇOCUKLARDA DİL VE KONUŞMA GELİŞİMİ

Çocuğun dil gelişimi doğumdan itibaren izlendiğinde doğuştan getirdiği bir ses kapasitesinin olduğu görülmektedir. Doğumdan sonraki ilk aylarda bebek ağlama, gülme, hıçkırma, bağırma gibi kendiliğinden birtakım sesler çıkartırken, dışardan işittiği sesleri de taklit etmeye başlar. Ses taklitleri, hece tekrarları ve ilk sözcüğün söylenmesi gibi dil gelişimindeki belirgin aşamalar izlenerek, çocuğun konuşulanları anlaması ve konuşmaya başlaması gerçekleşir. Çocuk olgunlaştıkça konuşma üzerindeki denetimi artmakta, bunun yanı sıra çevrenin ve eğitimin gelişim üzerindeki etkisi de önem kazanmaktadır.

DİL VE KONUŞMA GELİŞİM AŞAMALARI*

Çocuklarda dil ve konuşma becerilerinin kazanıldığı yaşlar sabit ve değişmez değildir, önceden tahmin edilebilir bir sıra izlediği söylenmektedir. Buna göre ;

** Dil ve Konuşma Gelişimi Aşamaları Ek1'de sunulmuştur.*

ÇOCUK ÖNCE AĞLAYARAK KONUŞUR.

- ◆ Yumuşak seslere mırıldanarak, sert, yüksek seslere korkup ağlayarak tepki verir.
- ◆ Sesi gözleri ile takip eder.

SESLERLE OYNAR, TAKLİT EDER, SES ÜRETİR.

- ◆ Seslerdeki değişiklikleri ayırt edebilir. Ayırt etme yavaş yavaş anlamlı hâle gelir.
- ◆ Başkalarının çıkardığı sesleri tekrarlar.
- ◆ Şaşkınlığını, sevincini; hareketleri ve çıkardığı seslerle ifade eder.

SÖZCÜK ÜRETMEYE BAŞLAR

- ◆ Telâffuzu tam anlaşılır değildir. Tek sözcük, ses ve mimiklerle desteklenerek, tüm bir cümle yerine kullanılabilir.
- ◆ Sözcükleri anlamlarından farklı kullanabilir.
- ◆ Anladığı sözcük sayısı kullandığı kelime sayısından fazladır.

SÖZCÜK DAĞARCIĞI GELİŞİR

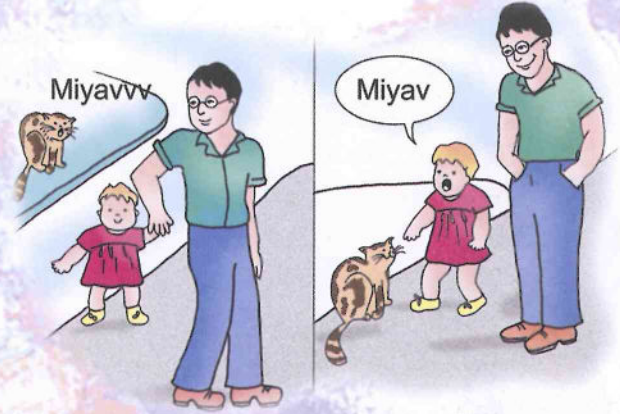
✦ Sözcükleri bir araya getirerek kısa cümleler kurmaya başlar, oldukça anlamsız sözcükleri art arda kullanabilir.

✦ Başkalarının söylediği sözcükleri tekrarlar.

✦ Konuşmasının giderek daha anlaşılır hâle geldiği görülür.

4 ♥ GECİKMİŞ KONUŞMA

DÖRT-BEŞ SÖZCÜK UZUNLUĞUNDA CÜMLELER KURAR

✦ Sürekli konuşmak ister.

✦ Söylemek istediği sözcükleri çabuk bulamaz ve kolaylıkla kullanamaz.

✦ Bu dönemde çocuğun düşünme hızı sözcükleri çıkarılma hızından fazladır. Çocuk konuşurken duraklar, ses, hece ve sözcük tekrarları yapar.

CÜMLELER UZUN VE ÇEŞİTLİDİR

- ✦ Konuşmasını dinleyiciye göre değiştirme becerisi gösterir.
- ✦ "Eğer , ... zaman ve çünkü..." gibi bağlaçlar kullanabilir .
- ✦ Espri yapar, değişik ve acayip sözcükleri gülünç bulur.
- ✦ Ezbere şiir, şarkı... söyleyebilir.

ÇOCUK OKUL ÇAĞINA GELDİĞİNDE KONUŞMA ŞEKLİ VE GRAMERİ, ÇEVRESİNDEKİ KONUŞMA ŞEKLİNE UYAR

Dil ve konuşma bundan sonra da gelişmeye devam eder. Bazen bazı sesleri daha sonraki yaşlarda kazanabilir.

GEÇİKMİŞ KONUŞMA

GEÇİKMİŞ KONUŞMA NEDİR ?

Çocuğun konuşması yaşından beklenenden çok geri ya da konuşma gelişimi açısından çok daha yavaşsa, o çocuğun konuşması gecikmiş konuşma olarak adlandırılır.

GEÇİKMİŞ KONUŞMAYA NE YOL AÇAR ?

Çocuğun konuşmasının neden geciktiğini öğrenmek alınacak önlemler konusunda bir fikir verebilir.

Zihinsel yetersizlik temel becerilerin gelişimini geciktirebilir, hatta engelleyebilir. Yarık damak, tavşan dudak gibi konuşma organlarında oluşan bir problem doğrudan dil ve konuşma gelişimini geciktirebilir. Fiziksel yetersizlik, işitme kaybı ve görme özürü gibi bazı duyuşsal kayıplar, erken dil ve bilişsel gelişim için önemli olan deneyimleri engelleyebilir, bu durumda da çocuk çevrenin ve duyuşların zengin kaynağından ve sonuç olarak bilgiden yoksun kalabilir.

Uzun süreli hastalıklar ve çocuğun sık sık hastalanması da dil ve konuşma gelişimini geciktirebilir.

Eğer çocuğun çevresinde ilgisini çeken, dil ve konuşma gelişimini destekleyen bir ortam yoksa, gelişimi daha yavaş olabilir. Bu konudaki uyarıcıların yetersizliği, uyarım eksikliği konuşmada gecikmeye yol açabilir. Çocuklar yetişkinlerle ve yaşıtlarıyla birlikte oynamak isterler.

Yetişkinler de çocukların bu özelliğini dikkate alarak onlarla oyun oynamaya, konuşmaya uygun ortamlar yaratmalıdırlar... Çocuğun ait olma, sevme ve sevilme, kabul edilme gibi gereksinimlerinin giderilmemiş olması duygusal yoksunluğa yol açabilir. İki dil konuşulan ev ortamı, baskıcı aile tutumları, düşük sosyoekonomik düzey gibi çevresel faktörler de dil ve konuşma gelişimini geciktirebilir.

Bazen çocuğun geçmişinde veya çevresinde, konuşmasındaki gecikmeye etki edecek herhangi bir neden görülmeyebilir. Bazen de bir çok problem vardır. Fakat hiç biri dilde gecikme yaratacak kadar önemli ya da şiddetli değildir. Çocuk her nedense konuşmamaktadır. Bu konuşmalarında gecikme olmuş bir çok çocuk için geçerlidir.

GEÇİKMİŞ KONUŞMANIN BELİRTİLERİ NELER OLABİLİR ?

Gecikmiş konuşma hem derece, hem tür olarak çok değişiklik gösteren bir dil ve konuşma güçlüğüdür. Tanılamada siz anne babaların gözlemleri önemli bir yer tutmaktadır. Çocuğunuzu gözlem-lerken, aşağıdaki belirtilerin onda olup olmadığına dikkat etmeniz yapılacak tanılamayı kolaylaştıracaktır.

Gecikmiş konuşması olan çocukların :

❁ Kısıtlı sözcük dağarcıkları vardır. Ya hiç konuşmazlar ya da zor anlaşılan birkaç sözcük kullanabilirler.

❁ Yutma, çiğneme, salya akıtma sorunları olabilir.

❁ Düşünce ve isteklerini anlatmada zorlanabilirler.

❁ Jest, mimik, işaret kullanmaya yönelebilirler.

❁ İletişim kurmaya karşı isteksiz davranabilirler.

❁ Çevrelerindeki seslere, konuşmalara ilgisiz davranabilir, dinlemez görünebilirler.

❁ Anlaşılmaz sesler çıkarabilirler.

❁ Çevreleriyle ve girdikleri yeni ortamlarda uyum güçlükleri gözlenebilir.

❁ Yalnız kalmayı tercih edebilirler.

❖ İsteklerini, düşüncelerini dile getirirken hoş olmayan (vurma, çarpma, ağlama, bağırma gibi) tepkilerde bulunabilirler.

❖ Dikkat süreleri kısa ve dağınık olabilir.

❖ Kavramları geç ve uzun zamanda öğrenebilirler.

❖ Bellekleri zayıf olabilir.

❖ Öğrendikleri bilgileri transfer edemeyebilirler.

Burada dikkat etmemiz gereken, belirtilerin sıklığı ve devamlılığıdır. Ayrıca Ek 2'de sunulan "Konuşma ve Duyma Kontrol Listesi"nde çocuğunuzun içinde bulunduğu ay ve yaşı göz önünde bulundurarak, dil ve konuşma gelişimini değerlendirebilirsiniz. Değerlendirmeniz sonucunda çocuğunuzun gecikmiş konuşması olduğundan şüphe ediyorsanız, yardım almak için zaman uygundur.

KİMDEN YARDIM İSTEMELİSİNİZ ?

Gecikmiş konuşma gücünü ne kadar erken fark edilirse, çocuğa yönelik tıbbî ve eğitsel önlemlerin alınması da o kadar erken olacaktır.

Çocuğunuzun durumuna ilişkin yaptığınız değerlendirmeler sonucunda bir doktora başvurabilirsiniz.

Doktor ilettiğiniz bilgileri ve tıbbî inceleme sonuçlarını değerlendirerek tanıyı koyacak ve gerekli tedavi şeklini belirleyerek sizi yönlendirecektir. Gecikmiş konuşma g  l  ğ  n  n tıbb   tanısı konulduktan sonra Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı rehberlik ve araştırma merkezlerine gitmeniz yararlı olacaktır. Bulunduğunuz il veya il  de hizmet veren rehberlik ve araştırma merkezleri, çocuğunuzun dil ve konuşma düzeyini değerlendirecek, çocuğunuzu ve sizi, eğitimi konusunda y nlendireceklerdir.

GE  K  M  Ő  KONUŐ MASI OLAN ÇOCUĞUNUZA Y  NEL  K NELER YAPAB  L  RS  N  Z ?

Sevginiz   ocuğunuzun sağlıklı biçimde büyümesine, gelişmesine her şeyden daha çok yardımcı olur. Ona sevildiğini, ailenin önemli bir   yesi olduğunu, kabul edildiğini ne kadar çok hissettirirseniz   z saygısı da o ölçüde gelişir.

Çocuğunuzun kardeşlerinin, arkadaşlarının yaptığınız etkinliklere katılmalarını sağlayın,     n   çocuklar birbirlerinden çok şey öğrenirler. Ailenizdeki her üyenin, arkadaşlarınızın, komşularınızın onun için yapabileceği bir şeyler mutlaka vardır. Onların da bu sürece katılmalarına fırsat verin, işbirliği yapın. Size nasıl yardımcı olabileceklerini önceden anlatın, ortak bir tu-

tum belirleyin. Sizinle birlikte etkinliklere katılan herkesi ödüllendirerek, onlara da özel olduklarını hissettirin.

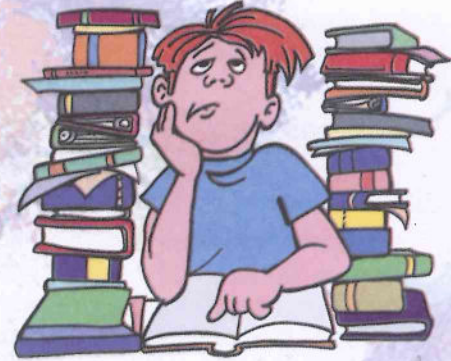
Çevrenizde gecikmiş konuşması olan çocukların eğitimleri ile uğraşan uzmanlar ve kurumlar olup olmadığını araştırın.

Onlar size yardımcı olabilirler. Uzmanlara ulaştığınızda kaygılarınızı paylaşın, çekinmeden tüm soru ve sorunlarınızı ile-

tin, öğrenebileceğiniz her şeyi öğrenmeye çalışın. Amacınızın çocuğunuz için en iyi olanı yapmak olduğunu, bunu yaparken de önemli olduğunuzu hatırlayın.

Benzer sorunları yaşayan diğer ailelerin oluşturduğu vakıf ve dernekler gibi destek gruplarına katılın. Yalnız olmadığınızı kısa sürede fark edeceksiniz.

Gecikmiş konuşması olan çocuğunuz için yapacağınız işlerde zaman zaman zorlanabilir, çaresiz kaldığınızı hissedebilirsiniz. Ancak, yapacağınız çalışmaların çoğu zaman ilginç ve doyum sağlayıcı olacağını da unutmayınız. Acıma, kızma, suçlama ve aşırı korumayı bırakarak, çevrenizle ve yaşamla barışık olunuz...

Öncelikle kendinize :

- * Ben çocuğumla çalışmak için hazır mıyım ?
- * Ev ortamını düzenleyebilir miyim ?
- * Zevk ve istekle bu çalışmayı yapabilir miyim ?
- * Yeterli sabrı, esnekliği ve tutarlılığı gösterebilir miyim ?
- * Ailedeki diğer bireylerin bu çalışmaya gönüllü katılmasını sağlayabilir miyim ?
- * Çocuğumun dil gelişimini daha bilinçli ve programlı olarak izleyebilir miyim ?

sorularını sorunuz. Verdiğiniz yanıtlar "evet" ise, bu aşamada artık çocuğunuzla bireysel ve plânlı çalışmanızı gerektirecek etkinlikleri uygulamaya başlayabilirsiniz. Önerilerimizi dikkate alarak kendi yaratıcılığınızı ve hayal gücünüzü kullanın, çocuğunuzun özelliklerine göre bu çalışmalara yenilerini de ekleyebilirsiniz.

Nerede, ne zaman çalışabilirsiniz ?

Çalışma yapacağınız yerin fazla gürültülü olmayan ve çevrede oyuncak, televizyon gibi çocuğun dikkatini çeken eşyaların olmadığı bir ortam olmasına dikkat edin.

Çalışma zamanını seçerken sizin ve çocuğunuzun uykusuz, yorgun, gergin, fazla tok, aç olmadığı ve evin sakin olduğu saatleri tercih edin. Öncelikle 3-4 dakikalık kısa çalışmalar yapın, çünkü başlangıçta çocuğu sıkmamak önemlidir. Uzun çalışmalar yerine günde birkaç kez tekrarlanan kısa çalışmalarla daha verimli olursunuz.

Çocuğunuzun giysilerinin rahat hareket edebileceği nitelikte olmasına da özen göstermelisiniz.

Kullanacağınız Materyaller Hazır mı ?

Her çalışma öncesinde kullanılacak materyalleri belirleyin ve hazırlayın. Çalışma esnasında arayarak veya hazırlayarak vakit kaybetmeyin, kullanacağınız materyal elinizin altında olsun.

Çalışmaya Nereden Başlayacaksınız ?

Sizin için önemli olan ve çocuğunuzun başarılı olduğu bir etkinlik, çalışmaya başlama noktanızdır. Çocuğunuzun, göz göze gelme, ortak ilgi oluşturma, 5-10 dakika süre ile oturmada zorlukları varsa, önce öğrenmeye hazırlık becerileri ile başlayın. Ancak;

a. İyi bir dinleyici olun

b. Çocuğunuzun sizi model aldığını unutmayın.

Doğal konuşun, kısa, kurallı ve basit cümleler kullanın, konuşmanızı heceleme $\ddot{y}$ in. Çocuğunuzla konuşurken uygun jest ve mimikler kullanın, süreç ilerledikçe jest ve mimikleri daha az kullanmaya gayret edin. Çocuğın konuşmalarını taklit etmeyin.

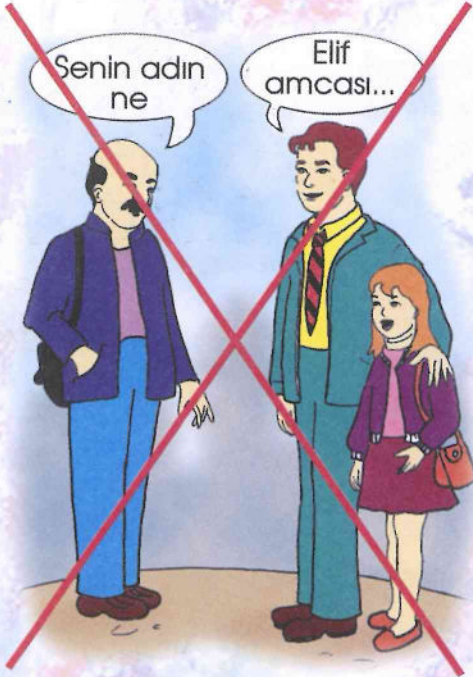

c. Çocuğunuzun konuşma için gösterdiği çabaları ödüllendirin.

Ödülü istediğınız sesi veya sözcüğü çıkarınca verin.

Söyleyebildiğı sözcük ve sesler yerine, ısrarla mimik, jest ya da kendi tercih ettiğı sesler kullanırsa, duymazlıktan, görmezlikten gelin. Sabırla çalışmanıza devam edin.

d.Çocuğunuzun yerine konuşmayın, başkalarının çocuğunuzun yerine konuşmasına da izin vermeyin...

Çalışmaları Nasıl Sürdüreceksiniz ?

Çocukla çalışmaya başlarken basitten karmaşığa doğru bir yol izleyin. Yapılan etkinlikte çocuk başarılı olursa, ona başarılı olduğunu hissettirin ve bir başka etkinliğe geçin.

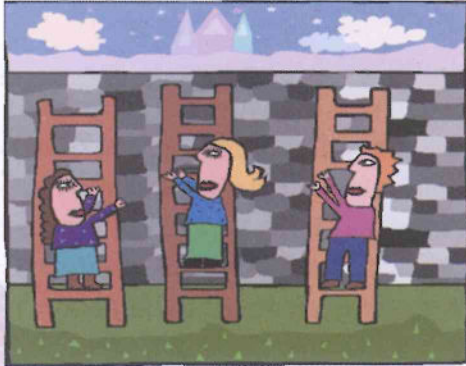
İstenilen sonuca ulaşamadığınızda yaratıcılığınızı ve hayal gücünüzü kullanarak yeni etkinliklerle tekrarlar yapın .

Çalışmaları Nasıl Değerlendireceksiniz?

Her çalışmadan sonra çocuğunuzun kaydettiği gelişmeleri değerlendirin. Değerlendirme ile ne düzeyde başarı sağladığınızı görmüş olursunuz. Değerlendirmenin sonuçları, çocuğun dili öğrenmede ve kullanmada çektiği güçlükleri ortaya koyacaktır. Ancak değerlendirme yaparken onu başkalarıyla kıyaslamayın. Çalışmalarınızı kaydederseniz, değerlendirmeniz daha kolay ve sağlıklı olacaktır.

ETKİNLİK ÖNERİLERİ

Aşağıda dil ve konuşma gelişimini destekleyen bazı etkinlik örnekleri bulacaksınız. Bu etkinlikleri çeşitlendirebilir, çocuğunuzun özelliklerine ve evinizin koşullarına göre yeniden yapılandırabilirsiniz.

A

ÖĞRENMEYE HAZIRLIK BECERİLERİ İÇİN

✓ Etkinlikleri uygulamadan önce;

- ➡ Göz göze gelme,
- ➡ Dokunma,
- ➡ Dikkat kontrolünü sağlama,
- ➡ Ortak ilgi oluşturma gibi becerileri sağlamış olmalıyız.

B

KONUŞMA ORGANLARININ HAZIR HÂLE GETİRİLMESİ İÇİN

✓ Nefes Çalışmaları

- Masa üstündeki kağıdı üfleyerek hareket ettirme,
- Aynaya üfleyerek buğu yapma,
- Suyu üfleyerek dalgalandırma,
- Kamışla su veya sıvı içme, üfleme,
- Rüzgâr gülü üfleme,
- Mum üfleme,
- Mızıka, flüt gibi müzik aletleri ile denemeler yapma,
- Pinpon topunu üfleyerek masadan düşürme,
- Islık çalma,
- Balon şişirme,
- İpe oyuncak asıp üfleyerek hareket ettirme, gibi çalışmalar yapmalıyız.

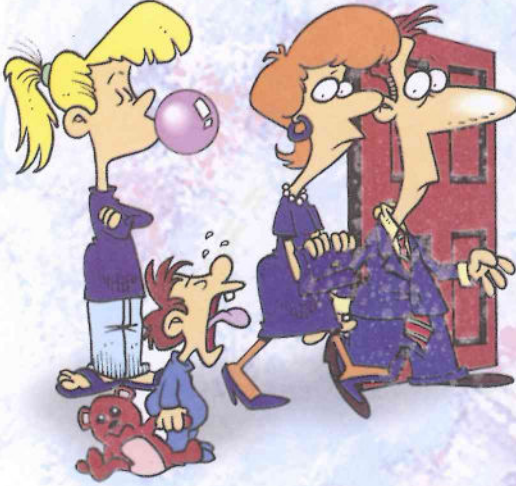
✓ Dil, dudak, çene, yüz kasları alıştırmaları

- Dudağın etrafına çikolata, şeker sürüp yalama,
- Aynaya bakarak dilini değişik şekillerde hareket ettirme,
- Dondurma, lolipop yalama,
- Dili dışarı çıkarıp-çekme,
- Dudaklarını açıp kapama, büzme,
- Yüzü komik şekillere sokup çocuğun da aynı şekli uygulaması,
- Çiklet çiğneme,
- Çeşitli yüz hareketleri (gülme, kızma, somurtma, öpücük verme),
- Çeşitli sesler çıkarma (kahkaha, hıçkırık, hapşırma).

C □ SESLERİ DİNLEME, ANLAMA VE KULLANMA

Çevreden gelen sesleri dinleme ve ayırt etme	Zil sesi, kuş cıvıltıları, korna sesleri, insan sesleri, saat tıkırtıları, rüzgâr sesi, yaprakların hışırtısı, su sesi, ayak sesleri gibi
Ses üretme	Nesneleri birbirine ya da başka yerlere vurarak, sallayarak, bir kâğıdı yırtarak, buruşturarak, iki şeyi birbirine sürterek, bir şeyi bir şeyin içine atarak, bazı şeyleri kapatarak ses üretmek, el çırpmak, parmak şıklatmak, öksürmek, hapşırarak, kaşımak... gibi
Basit talimatlara uyma	Al, otur, ver, aç, git ... gibi
Hareket taklidi yapma	Vücut ile yapılan hareketleri çocuğun izlemesini isteme
Sözel uyarılarla hareket taklidi yapma	Sözel olarak belirtirken, hareketi de aynı anda yapmak
Hareket yapmasını söyleme	Hareketi göstermeden söyleyerek, yapmasını beklemek
Bir nesnenin farklı nesnelerle olan ilişkisinden doğan sesin ne olduğunu bulma	Bardak, kâğıt, su, boncuk gibi seçilen nesneler çocuğa gösterilir, sonra çocuğun gözleri kapalıyken iki nesne ile ses çıkarılır ve hangi nesnelerin sesi olduğunu bulması istenir
Hareket ile sesi bağdaştırma	Eyleme uygun sesi çıkartma, sözcüğü kullanma
Tek bir nesneyi içeren talimatı dinleme, yerine getirme	"Kalemi al." gibi
Tek bir nesne ile iki eylem gerektiren talimatı dinleme, yerine getirme	"Kalemi al, bana ver." gibi
İki eylem, iki nesne gerektiren talimatı dinleme, yerine getirme	"Kapıyı aç, silgiyi ver." gibi
İstek içeren cümleleri soru hâline getirme	"Kalemi verir misin?" gibi
Konuşma seslerinin altındaki (fondaki) sesleri ayırt etme	Konuşurken, dışındaki rüzgârın sesini ayırt etme gibi
Konuşma üzerinde dikkat toplama, izleme ve tekrar etme	★ Konuşan Ayna (Konuşurken ses, hece, sözcük, cümle çocuk tarafından tekrarlanır veya aynı anda söylenir.) ★ Fısıltı çalışması (Fısıltıyla konuşarak çocuğun dikkati konuşma üzerine çekilir.)
Duyguları tanıma, ayırt etme	Sözcüklere yüklenen duyguları tanıması ve kendisinin de sözcüklere yüklenen duyguları kullanması

BİRLİKTE OYNAYALIM

Çocuklar gün boyunca durup dinlenmeden oynarlar. Fakat farkındaysanız çocukların oynadığı oyunlar genellikle biz büyükler tarafından zaman kaybı, haşarılık, yaramazlık diye adlandırılır. Genellikle çocuklara "uslu dur, yaramazlık yapma, dokunma, oyun oynayacağına ders çalış" gibi uyarılarda bulunuruz. Acaba günde kaç defa "hep oyun, hep oyun" diye yakınırsınız.

Oyun çocuğun çevresini tanımasına, evinde ve etrafında olup bitenlere uyum sağlamasına, anlamasına ve öğrenmesine yardımcı olan, gerekli bir etkinliktir. Çocuklar öğrendiklerinin büyük bir bölümünü oyun oynarken öğrenirler.

Biz büyüklerin yaptıkları nasıl ki, "iş" diye nitelendiriliyorsa oyun da çocuğun "iş"i" dir. Hem de çocuklar için önemli ve ciddi bir iştir. Yemek yapma, çivi çakma, tahta kesme bizler için iştir. Çocuk ise yaptıklarımızı taklit ederek, çevresindeki eşyalara dokunarak, deneyerek, o eşya yerine hayalinde canlandığı başka bir şey koyarak bizim yaptığımızı yapmaya, anlamaya çalışır. Biz buna oyun diyoruz.

Aşağıda yer alan oyunları ve benzerlerini çocuğunuzla birlikte oynamaya ne dersiniz ?

1

Ben Kimim ?

İçinizden birini ebe seçin. Ondan bir hayvanı taklit etmesini isteyin (yürümesi, sesi gibi). Taklit edilen bu hayvanı bulmaya çalışın.

2

Şen Bakkal

Uzunca bir sehpa üzerine ufak plâstik kutu veya bardaklar, çay tabakları, fasulye, mercimek, bisküvi, meyve gibi "satılık" yiyecekler, alış veriş torbaları, bozuk para veya para yerine geçecek iri düğmeler, üstüne sayılar yazılı kartondan hazırlanmış paralar konulur. Bakkal dükkânının önüne büyük harflerle "Ayşe'nin Bakkal Dükkânı" gibi bir tabelâ hazırlanır ve bakkalcılık oynanır.

3

Adını Koy

Bir torbaya evde bulunan küçük nesneler konulur (anahtarlık, çay kaşığı, tuzluk gibi). Her aile üyesi sıra ile torbadan bir şey eker. Torbadan aldığıının ne olduğunu söylemesi beklenir. Bu oyun, ne işe yarar, neden yapılmış gibi sorularla zenginleştirilebilir.

4

Bakmadan Bul

Evde bulunan ufak tefek çift olan eşyalardan (kaşık, mandal, kalem, toka, anahtar, tarak, çorap, patates, soğan gibi) birer birer iki ayrı torbaya bölünür. Ebe seçilen aile üyesi torbaların birinden bir eşya eker, bu eşyanın ne olduğunu söylemesi istenir. Söyledikten sonra diğertorbaya elini daldırıp, bakmadan el yordamıyla o eşyanın eşini bulmaya çalışır. En kısa sürede bulan kazanır.

5

Eğer ...Oyunu

Ebe seçilen "eğer" le başlayan bir cümle söyler, işaret ettiği diğer aile üyesi cümleyi tamamlar, o da istediği kişiye "eğer" le başlayan bir cümle sunar, oyun böylece sürer.

Örnek:

Anne

- Eğer bir köpek olsaydım,

Çocuk

- ...hav hav derdim.

- Eğer şemsiyem olsaydı,

Baba

-... yağmurda ıslanmazdım.

6

Haydi Bulalım

Bütün aile otururken bir konu belirlenir (hayvanlar, mutfak ve ev eşyaları, meyveler, sebzeler, tamir aletleri... gibi). Belirlenen konuda sıra ile herkes seçtiğini söyler.

Örnek:

Konu mutfak eşyaları

Baba

-Rende,

Anne

-Süzgeç,

Çocuk

-Çaydanlık gibi.

7
Sıra Sende

İçinizden biri bir sözcük söyleyerek başlar. Sizin yanınızda oturan, o sözcüğün bittiği harfle başlayan bir başka sözcük söyleyerek oyunu sürdürür. Konu sınırlaması olmaksızın bütün sözcükler seçilebilir.

Örnek

Kalem → Merdiven → Nane → Elma → Ayı → ...

8

Dinle Duy

Herkes gözlerini kapatarak sessizce oturur, dışardan ve içerden gelen sesler dinlenir, sonra sıra ile herkes duyduğu sesleri diğerlerine söyler.

Bu oyunu zenginleştirmek için aşağıda sunduğumuz listeyi kullanmaya ne dersiniz?

Ev İçi Sesler

Radyo
Televizyon
Çamaşır makinesi
Kapı zili
Telefon
Elektrik süpürgesi
Mikser
Saat
Saç kurutma makinesi
Yemek hazırlanırken çıkan sesler
Yemek pişerken çıkan sesler
Eşya çekme
Kapı kapama

Dışardan Gelen Sesler

Kuş civıltıları
Rüzgâr sesi
Taşıt sesleri
Yağmur sesi
Yaprakların sesi

İnsan Sesleri

Gülme
Öksürme
Hapşırma
Horlama
Ağlama
Esname
Islık çalma
El çırpma
Hıçkırma
Çığneme
Konuşma
Ayak sesleri

9

Bu ne ?

Bir kişi ebe seşilir ve dışarı çıkar. İçerdekiler bir nesne kararlaştırılır ve bu nesnenin özelliklerini gözden geçirirler. Ebe içeri girince "ne renk, ne işe yarar, neden yapılmış?" gibi sorularla nesneyi bulmaya çalışır.

Aynı oyun tanınmış bir kişi kararlaştırılarak "bu kim?" şeklinde de oynanabilir. Bu kez "ne iş yapar, kadın mı, erkek mi?" gibi sorular yöneltir.

10

Turşu Yapalım ?

"şimdi turşu yapacağız, turşuya konulanları düşünelim." denir. Arından herkes sıra ile tuz, salatalık, lahana, havuç, sirke gibi turşu malzemesini bulup söylemeye çalışır.

Aynı oyun " aşure yapalım", "köfte yapalım" gibi başlıklar altında da oynanabilir.

11

Fotoğraftaki kim ?

Aile üyelerinin çeşitli fotoğrafları bir torbaya konulur, sıra ile herkes bir fotoğraf çeker, o fotoğraf hakkında konuşur. "Bu Ayşe Halam, O Ankara'da oturur, iki çocuğu var, kedileri çok sever..." gibi.

EK 1*

DİL VE KONUŞMA GELİŞİMİ AŞAMALARI

0-1 YAŞ

1.ANLAMA

Konuşmacıya bakarak cevap verir.

Kendi adı söylendiğinde tepki verir.

"Buraya bak, buraya gel" sözlerine tepkide bulunur.

"Hayır" dendiği zaman yaptığı hareketi durdurur.

2.KONUŞMA

Ağlamaklı veya ağlamaksız sesler çıkarır.

Sesli ve sesiz harfleri kendi kendine tekrar eder.

Yetişkinin konuşmasından sonra sesli olarak iletişimde bulunur.

Sözcükleri anlamlı olarak istenilen uyumla söyler ve iletişim kurar.

Sesleri taklit eder.

1-2 YAŞ

1.ANLAMA

"Nerede?" diye sorulduğunda doğru cevap verir.

"Üstünde, altında, içinde" gibi zarfları anlar.

Bildiği bir eşya istendiğinde getirir.

Anahtar sözcükler bulunan basit cümleleri anlar.

Seri hâlinde ve birbiri ile ilişkili iki talimatı anlar.

Çevreden gelen sesleri ayırt edebilir.

2.KONUŞMA

İlk defa tam olarak anlamlı sözcükler söyler.

Eşya ya da resimlerin adlarını söyler,

Bir olayı açıklarken sözcükleri tek tek söyler.

Adını söyleyerek kendini tanıtır.

"Ben, benim" zamirlerini kullanır.

Kişilere, eşyalara, olaylara ilişkin yaklaşık elli sözcük bilir.

Ayrılma esnasında "bay bay" gibi sözcüklere tepkide bulunur.

2-3 YAŞ

1.ANLAMA

Bilinen eşyaların adı söylendiğinde tanır,
Ne ve nerede ile yapılan sorular sorar,
Olumsuz ifadeleri anlar,
Basit öykü kitaplarını dinlemekten zevk alır ve yeniden okunmasını ister.

2.KONUŞMA

İki sözcüklü cümleler kurar ve doğru olarak birleştirir,
Adını ve soyadını söyler,
"Ne ve nerede?" ile soru sorar,
Olumsuz cümleler kurar,
Anlayamadığında üzülür,
Zamirleri kullanır,
Sözel olarak evet anlamında olumlu tepki verir,
Basit fiilleri resimlerine bakarak söyler,
O andaki yaşantılarını anlatır.

3-4 YAŞ

1.ANLAMA

Zaman kavramını ifade eden cümleleri anlamaya başlar.

Kıyaslamaları anlar.

"Eğer, bundan sonra, çünkü" gibi sözcüklerin kullanıldığı cümleleri anlar.

Birbirleri ile ilgili dört emri yerine getirir.

"Haydi taklit edelim" denildiğinde anlar.

2.KONUŞMA

Tam cümlelerle konuşur.

Geçmiş deneyimleri hakkında konuşur.

Çoğul takılarını kullanır.

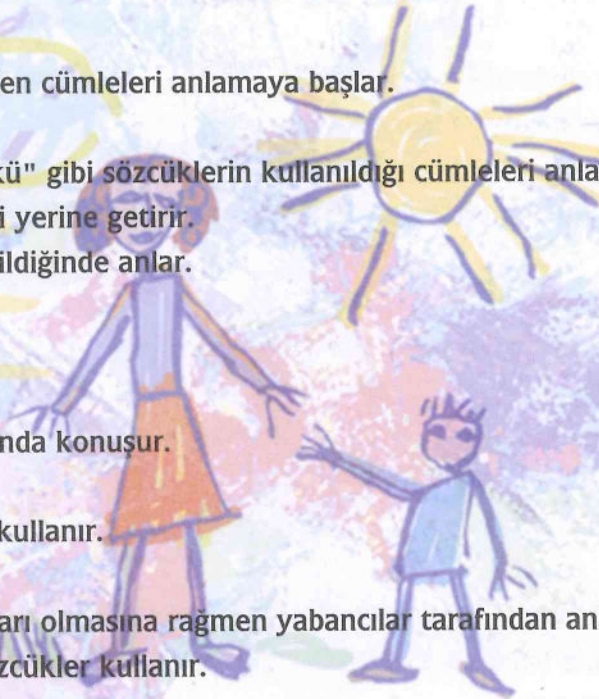
"Ben, benim" zamirlerini kullanır.

Şarkıları söyleyebilir.

Konuşmalarında ses hataları olmasına rağmen yabancılar tarafından anlaşılır.

"Üzerinde, içinde" gibi sözcükler kullanır.

Sıfatları doğru olarak kullanır.

4-5 YAŞ

1.ANLAMA

Birbiri ile ilişkili olmayan üç emri sırası ile yapar.

"Güzel, daha güzel, en güzel" gibi kıyaslamaları anlar.

Uzun hikâyeleri dinler ancak çoğu kez gerçekleri yanlış yorumlar.

Olayların sırasını anlar.

2.KONUŞMA

"Ne zaman, nasıl, niçin?" ile sorular sorar.

Küçük cümleleri birleştirerek bütün bir cümle kurar.

"Çünkü, böylece" sözcüklerini kullanarak olayların nedenleri hakkında konuşur.

Gerçekleri karıştırabilir ama öykünün özünü anlar.

Altı sözcükten oluşan cümleleri taklit eder.

Basit zıtlıkları bilir.

"Eğer ... ne ... ?" veya "zaman ... ne...?" şeklindeki sorulara doğru cevap verir.

İsim-isim, isim-fiil birleştirmesi yapabilir.

Telefonla konuşabilir.

5-6 YAŞ

1.ANLAMA

Sözel olarak belirtilen iki özel duruma uygun resimleri bulur.
Soyutlama becerisinin ilk belirtilerini göstermeye başlar.
Geçmiş gelecek ve geniş zamanı resimlerden ayırt eder.

2.KONUŞMA

Dil bilgisi bakımından yetişkinlerin konuşmasına çok yaklaşıp.
Ancak, özne fiil arasındaki uyumla, geçmiş zaman kiplerinde bazı zorlukları vardır.
Söyleyişlerinde sıraya dikkat eder.
Bilgi verir ve alır.
Aile içinde arkadaşları ve yabancılarla iyi iletişim kurar.
Bildiği basit bir öyküyü sırasıyla anlatabilir.
Benzerlik ve farklılıkları söyler.

EK 2

KONUŞMA VE DUYMA KONTROL LİSTESİ

ORTALAMA YAŞ	SORULAR	DAVRANIŞLAR
3-6 AY	Onunla konuştuğunuz zaman ne yapıyor?	Annesinin sesini duyunca uyanır veya yatıştır.
	Sizi görmese de sesinize tepki gösteriyor mu ?	Gözlerini ve başını sesin geldiği yere çevirir.
7-10 AY	Etrafta olup biteni görmediği zaman, tanıdığı ayak seslerini, telefonun çalışını, herhangi birinin sesini veya kendi adını duyarsa ne yapıyor?	Etrafta olup biteni görmese bile, başını ve omuzlarını tanıdığı sese doğru çevirir.
11-15 AY	Kendisinden, tanıdığı cisimleri veya şahısları göstermesi veya bulması istendiği zaman bunu yapabiliyor mu? Örnek "Ahmet nerede?", "Topu bul" gibi.	Kendine özgü davranışlarda bulunarak bazı kelimeleri anladığını gösterir. Örneğin, kendisinden istendiği zaman tanıdığı cisimleri veya şahısları işaret eder ya da onlara bakar.
	Değişik seslere değişik şekillerde mi tepki gösteriyor?	İnsan sesi duyduğu zaman kendince mırıldanır, gök gürültüsü duyduğunda ağlayacak gibi olur veya azarlandığı zaman kaşlarını çatar.
	Bazı sesleri dinlemekten ve taklit etmekten hoşlanıyor mu?	Taklit etmesi, sesleri duyduğunu ve bu sesleri kendi çıkardığı seslere benzetebildiğini gösterir.

1,5 YAŞ	Vücudunun uzuvlarını işaret etmesi istediğinde bunu yapabiliyor mu ? Örnek "Gözlerini göster."	Vücut uzuvlarını bir bir tanımaya ve sorulduğunda göstermeye başlar.
	Kaç tane anlaşılır sözcük kullanıyor? (Gerçekten anlamı olduğuna emin olduğunuz sözcükler).	Tek tek birkaç sözcük kullanabilir. Tam veya çok iyi telâffuz edemeyebilir, ama bu sözcüklerin anlamı olmalıdır.
2 YAŞ	Verilen talimatları ona yardım etmeden yerine getirebiliyor mu? Örneğin, bir cisme bakması ya da istenilen yöne işaret etmesi gibi. "Ali, şapkanı al, babana ver."	Gösterilerek yardım edilmeden, birkaç basit emri yerine getirir.
	Ona kitap okunmasından hoşlanıyor mu? Kitapta tanıdığı cisimlerin resimlerini gösteriyor mu? Örnek "Bana bebeği göster."	İki yaşındaki çocukların çoğu kendisine kitap okunmasından ve bir kitap ya da dergideki resimlerin gösterilmesinden hoşlanır ve ona sorulduğunda resimleri gösterir.
	Tanıdığı kişilerin ve nesnelerin isimlerini, anne, süt, top ve şapka gibi sözcükleri kullanıyor mu ?	Evinde ve çevresinde duyduğu çeşitli günlük sözcükleri kullanır.
	Kendisini hangi isimle çağırıyor ?	Kendinden ismi ile söz eder.
	Radyo sesine ya da televizyona ilgi duyuyor mu ?	Bir şey söyleyerek ya da hareket yaparak radyo ve televizyona ilgi gösterir.
	Küçük "cümleler" yapmak için birkaç sözcüğü yan yana getiriyor mu?	Bu "cümleler" genellikle tam veya doğru dizilmiş olmayabilir.

2,5 YAŞ	Bildiği bir kaç tekerleme, şiir ya da şarkı var mı? Onları duymaktan zevk alıyor mu?	Kısa şiir ya da şarkı söyleyebilir, şarkı dinlemekten hoşlanır.
	Görmediği hâlde, korna, kuş cıvıltıları gibi dışardan gelen sesleri işittiğinde ne yapıyor?	Bakmak için sesin geldiği tarafa koşar ya da başkasına ne duyduğunu söyleyerek tepki gösterir.
3 YAŞ	Eşya isimleri yanında onları tanımlayan bazı sözcüklerin anlamını anladığını gösteriyor mu?	"Büyük bebeği bul", "Kırmızı topu bana ver", gibi basit ifadeleri anlayabilir, kullanabilir.
	Onu başka bir odadan çağırdığınız zaman sizi bulabiliyor mu?	Sesin geldiği yönü bulabilir.
	Zaman zaman tam cümle kurabiliyor mu?	Bazen tam cümle kurabilir.
4 YAŞ	Yeni olan olayları anlatabiliyor mu?	Başından yeni geçen bir olayın çeşitli aşamalarını uyumlu bir şekilde anlatabilir.
	Birbiri ardından iki emri yerine getirebiliyor mu? Örnek "Ali, Ayşe'yi bul, Ona yemeğin hazır olduğunu söyle."	Birbirini izleyen iki basit emri yerine getirebilir.
5 YAŞ	Komşular ve ailenin dışındaki kimseler, söylediklerinin çoğunu anlıyor mu?	Bazı sözcükleri yanlış telâffuz etse de konuşması anlaşılır düzeydedir.
	Diğer çocuklarla veya ailenin büyükleriyle bir konuşmayı sürdürebiliyor mu?	Başkalarıyla bir konuşmayı sürdürebilir.
	Eriştiği dil bilgisi düzeyi çevresindekilere benziyor mu ?	Ailesinde ve çevresindeki erişkinlerin konuştuğu dil kurallarına uyar.

KAYNAKLAR

-Akçamete, G., "İşitme Güçlüğü Olan Çocuğuma Nasıl Yardımcı Olabilirim? Ana Babalar İçin El Kitabı", Ankara,1999.

-Akkök F., Sucuoğlu B. "Anne Baba Rehberliği" Ortadoğu Teknik Üniversitesi Geliştirme Vakfı Yayını, Ankara,1989.

-Atik, B., "Konuşma Özürlülerin Eğitimi ve Terapisi Kursu Ders Notları", M.E.B Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı , Ankara, 1990.

Belgin, E., Böke, B., "İşitme Engelli Öğrencilere İlkokul Öğretmenlerinin Yaklaşım Prensipleri", M.E.B Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, UNICEF, Ankara, 1996.

-Bennet, Leatha, Henson, Ferris. "Ailelerle Sağlıklı İletişim" (Editör: Sezen Ünlü) Anadolu Üniversitesi Psikolojik Danışma Rehberlik Merkezi Yayınları, Eskişehir, 1993.

-Chors, Frankenburg, Thornton. "Pediatrik Gelişimsel Tanı" (Çev: Yalaz, Anlar, Arısoy, Özkaynak, Topaloğlu) Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983

-Dönmez, Dinçer, Dereobalı, Gümüşçü, Pişkin. "Okulöncesi Dönemde Dil Gelişimi Etkinlikleri" Özel Uyum Özel Eğitim Okulu Yayınları, Ankara, 1983.

-Enç, Çağlar, Özsoy. "Özel Eğitime Giriş", Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

-Fairchild, Thomas, Henson, Ferris. "Davranış Bozukluğu Olan Çocuklarda Yardım" (Editör: Sezen Ünlü) Anadolu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi Yayınları, Eskişehir, 1994.

-Lieborgott, Favors, Hippel, Needleman. "Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklar" (Çev: Hasan Karatepe) Karatepe Yayınları, Ankara, 1992.

-Jersild, Arthur T. "Çocuk Psikolojisi" (Çev: Gülseren Günce) Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979.

- Millî Eğitim Bakanlığı."1. Özel Eğitim Konseyi" , Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Navaro, L., "Beni Duyuyor musun?", Ya-pa Yayınları, İstanbul,1987.
- Sönmez, V., "Öğretmen El Kitabı", Adım Yayıncılık, Ankara,1991
- Özsoy, Y., " Konuşma Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri", Eskişehir İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını, Eskişehir,1982.
- Özyürek, M., Koçak, A. " Görme Güçlüğünden Etkilenmiş Çocukların İlkokulda Eğitimi İçin Öğretmen Rehberi "M.E.B Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, UNICEF, Ankara, 1996.
- Yavuzer, H., "Çocuk Eğitimi El Kitabı", İstanbul, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Yörükoğlu, A., "Çocuk Ruh Sağlığı", Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1986.

